

9. Кушка Н. Ференц Ліст на Вінниччині: міфи та факти / Н. Кушка // Студії мистецтвознавчі. – К.: ІМФЕ, 2007. – Ч. 2 (18). Театр. Музика. Кіно. – С. 7–14.
10. Малець С. Мистецьке життя Львова першої половини ХІХ ст. / Софія Малець. – Сайт «Карта Львова» [Режим доступу]: <http://map.lviv.ua/statti/malec.html>.
11. Мельник Л. Нашими інструментами захоплювалась англійська королева [інтерв'ю з Наталією Свириденко] / Л. Мельник. – Львівська газета. – 2007. – № 15 (85). – 31. 01.
12. Мильштейн Я. Ф. Лист: в 2 томах / Я. Мильштейн. – М.: Госмузиздат, 1956. – Т. 1. – 540 с.; Т. 2. – 335 с.
13. Надор Т. Если бы Лист вёл дневник / Т. Надор. – Будапешт: Корвина. – 1988. – 350 с.
14. Старух Т. Музичне мистецтво Львова: Становлення фортепіанного виконавства і педагогіки у другій половині 19 – першій третині 20 століть / Т. Старух. – Львів: ВМІ ім. М. В. Лисенка, 1997. – 168 с.

УДК 78.071.2

О. Г. ЛЕГКУН

ПОСТАТІ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОЇ ВОЛИНИ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розглядаються досягнення діячів музичної культури Південно-Західної Волині першої третини ХХ століття. Аналізується їх педагогічна праця, концертні виступи та публікації у пресі. Висвітлюється особистий внесок музикантів у загальнокультурне життя Волині.

Ключові слова: Волинь, музиканти, концерти, музична культура.

О. Г. ЛЕГКУН

ФИГУРЫ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ ЮГО-ЗАПАДНОЙ ВОЛЫНИ ПЕРВОЙ ТРЕТИ ХХ ВЕКА

В статье рассматриваются достижения деятелей музыкальной культуры Юго-Западной Волини первой трети ХХ века. Анализируется их педагогическая работа, концертные выступления и публикации в печати. Освещён личный вклад музыкантов в общекультурную жизнь Волини.

Ключевые слова: Волинь, музыканты, концерты, музыкальная культура.

O. G. LENKUN

THE MEN OF MUSICAL CULTURE OF THE SOUTH-WEST VOLYN' IN THE FIRST THIRD OF THE 20-TH CENTURY

In the article considered the achievement of the men of musical culture of the South-West Volyn' in the first third of the 20th century. It is analysed their pedagogical work, concerts performances and publications in a press. Represents personal payment of the musicians in the general culture life of the Volyn'.

Key words: Volyn', musicians, concerts, musical culture.

Становлення України як держави, визнання її демократизму та оригінальності національної культури європейськими народами й світовою громадськістю створює передумови поглибленого дослідження історії розвитку музичної культури, того глибинного коріння, на якому формується національно-духовне обличчя українця. Вивчення культурно-мистецьких процесів України неможливе без ґрунтовного опрацювання регіонального розвитку, оскільки культура окремого регіону є чинником, який сприяє осмисленню загальноукраїнської культури.

Сучасні історики, педагоги, мистецтвознавці все більше звертають увагу на пошуки і реабілітацію імен тих людей, які в різні часи старалися зберегти душу українського народу, плекали його культурне надбання.

Зокрема, в останніх публікаціях висвітлюється діяльність І. Гіпського у 50–70-их років ХХ століття: лаконічні відомості черпаємо з довідника «Композитори України та української

діаспори» [9, с. 66], Тернопільського енциклопедичного словника [15, с. 356], цікаві життєві факти та його професійна діяльність описані у місцевій пресі В. Войтком і Г. Чернихівським. С. Коляденко згадує Є. Гаше як керівника Волинського симфонічного оркестру [6, с. 199], короткі біографічні відомості подає Я. Гаше [2, с. 24]. Завдяки краєзнавцю Г. Чернихівському до нас повернулися імена К. Місевича та С. Лібацького. Проте ці розвідки не повністю висвітлюють роль діячів музичного мистецтва у розбудові культури краю.

Тому метою статті є розгляд педагогічної, організаторської та просвітницької діяльності музикантів, які залишили помітний слід у розвитку музичної культури Волині першої третини ХХ століття. До наукового обігу залучаються невідомі архівні матеріали й узагальнюються джерела, які відтворюють викладацьку роботу музикантів та їхню участь у культурно-мистецькому житті Південно-Західної Волині.

Розвиток музичної культури Волині першої третини ХХ століття базувався на досягненнях визначних музикантів, педагогів, композиторів, які плідно працювали над поживаленням мистецького життя регіону, поглибленням музичної освіти, провадили активну просвітницьку діяльність, що сприяло підвищенню культурного й освітнього рівня волинян. Імена переважної більшості митців у роки радянської влади були заборонені і тільки з прийняттям незалежності України до нас повернулися Є. Гаше, С. Козицький, К. Місевич та інші.

Значний вплив на стан музичної культури краю мала діяльність хорового диригента, педагога, довголітнього директора Кременецької музичної школи Івана Гіпського.

Професійну освіту І. Гіпський отримав під час навчання у Дерманській вчительській семінарії, згодом заочно закінчив 2-річні музичні курси у Львові (1930) та Варшавську консерваторію (1937). Він провадить активну педагогічну діяльність у Кременецькій гімназії самоуправління, навчаючи учнів музики, гри на скрипці та хорового співу [13, арк. 14].

Завдяки професійним і організаторським умінням Гіпський за досить короткий час створює вчительський хоровий колектив із 40 осіб, у якому, крім педагогів, брали участь студенти і урядовці, інженери та правознавці. Постійним концертмейстером працювала вчителька фортепіано Кременецького ліцею М. Левицька. Вчительський хор, у репертуар якого входили твори українських і зарубіжних композиторів та кращі фольклорні зразки, неодноразово виступав із концертами перед жителями Кременця, Шумська, Почаєва, Вишгородка, Вишнівця, Смиги.

Директор Музичного канікулярного осередку Кременецького ліцею, професор Варшавської консерваторії Б. Рутковський доручає Гіпському на курсах диригентів, які відбувалися у липні 1935 року, проводити заняття з диригування, вивчення співочого репертуару та хорових вправ [4, с. 5]. Зарекомендувавши себе вимогливим і знаючим спеціалістом, Іван Іванович продовжує роботу в Музичному канікулярному осередку до його закриття у 1939 році.

І. Гіпський – активний дописувач тогочасної преси. Журнал «Музыка Polska», який виходив у Варшаві за редакцією видатних музикантів Б. Рутковського, К. Сікорського, Ю. Пуліковського та А. Хибінського, у рубриці «З музичного руху в Польщі» неодноразово друкував його статті, у яких подана характеристика музичного життя Кременця [7, с. 90–91]. Активно співпрацював він із луцьким журналом «Młoda wieś», де вів рубрику «Музичний відділ». Тут зустрічаємо чимало українських пісень в аранжуванні І. Гіпського: «Шумлять верби понад ставом», «Ой у лузі та й при березі», «Ой ходила дівчина бережком», «На городі калинонька», «Чи ти чула, дівчинонько». У його доробку були хорові твори на слова Лесі Українки «Вишеньки», Т. Шевченка «Зоре моя», «Думи мої», багато інших.

Не менш відомий І. Гіпський як директор музичної школи при Кременецькій «Просвіті» (1941–1942) та Кременецької музичної школи (1944 – 1976), блискучий організатор і диригент хорів у с. Шпиколоси (Кременецький р-н), Кременецького педагогічного інституту, капели вчителів та медичних працівників, Тернопільської обласної хорової капели.

Значний внесок у розвиток музичної культури зробили представники духовенства. Цікаву спадщину залишив наш земляк Сергій Лібацький.

Митрофорний протоієрей о. Сергій у 20–40-х рр. ХХ століття був священиком у селах Мусорівці та Шили (тепер Тернопільська обл.). Він брав активну участь у громадсько-культурному та просвітницькому житті своєї парафії, організував церковний хор, сприяв запровадженню уроків релігії у школах сіл Шили, Мусорівці, Корначівка.

Навчаючись у Клеванському духовному училищі та Волинській духовній семінарії, він отримує основи музичної грамоти, проте самотужки вивчає теорію музики, композицію, робить перші композиторські спроби.

Доля у 1954 році закинула Лібацького до Сполучених Штатів Америки, де він стає настоятелем української парафії у Сіракузах (штат Нью-Йорк). Професор Українського музичного інституту (Нью-Йорк) В. Грудин дав високу оцінку творам о. Сергія: «Музика о. Сергія Лібацького має своєрідні риси в усіх компонентах: і в мелодії, і в гармонії, і навіть у ритмі та формуванні самої будови музичного твору. Мелодії його щирі і теплі, цілком просякнуті інтонаціями української народної пісні» [3, с. 56].

Музична спадщина Сергія Лібацького включає 137 творів різних жанрів, проте вершиною його творчості музикознавці вважають дві літургії. Серед його творів – вокальний цикл на слова Лесі Українки, куди входять 12 творів: «Надія», «Сім струн», «Де тії струни», «Нічка», «То була тиха ніч», «Єврейська мелодія», інші. Звертався композитор до поетичної творчості Тараса Шевченка. Так, «Зоре моя вечірняя» композитор написав у двох варіантах: для жіночого хору і для дуету тенора та альти у супроводі фортепіано. Є у його доробку ряд хорових творів («Тече вода», «Заповіт», «Прощання Катерини з батьками»), 34 фортепіанних творів, 28 обробок українських народних пісень.

Петро Думицький відомий на Південно-Західній Волині як регент Почаївської лаври. Він закінчив Дерманське духовне училище, де отримав основи гри на скрипці, працював псаломщиком у с. Сади на Рівненщині. У 1930 році закінчив регентські курси при Почаївській лаврі, згодом, у 1938 році – курси керівників волинських народних хорів Музичного канікулярного осередку.

Отримавши в Бережанському педучилищі диплом учителя музики, навчав дітей у Комарівській школі Кременецького району. Поряд із тим керував церковним хором, який брав участь у Кременці в концерті церковних хорів, де виборов перше місце. У репертуарі колективу були також українські народні пісні, твори М. Лисенка, Г. Давидовського, К. Стеценка, Д. Котка «Дума», «Зруйнування Січі», «Учітьсь, брати мої».

У 1943 р. духовним Собором Свято-Успенської Почаївської Лаври він був призначений регентом мішаного хору обителі. Хор під керуванням о. Петра під час Богослужінь виконував церковні твори відомих композиторів П. Архангельського, П. Чайковського, А. Веделя, М. Леонтовича.

Відчуваючи брак нотної літератури, бо її в цей час у достатній кількості не друкували, о. Петро вишукує нові твори й переписує їх у зошити для загального користування хористами. Регенти усіх ближніх церков часто приходили на пораду і користувалися нотними зібраннями о. Петра. Та найбільшою цінністю є зошит, у якому записано біля 150 партитур колядок і щедрівок. О. Петро збирав їх протягом 39-річної праці регента мішаного хору Почаївської лаври. У цьому зібранні є колядки А. Річинського «Через поле», «В Вифлєсмї печера», Гончарова «Голосить вістку», «На небі зірка», В. Барвінського «Що то за предиво», обробки К. Стеценка, О. Кошиця, С. Людкевича.

Петро Думицький залишив у спадок понад 20 власних обробок колядок, частина яких увійшла у збірку «Українські колядки та щедрівки», що вийшла друком у Кременці 1998 року.

О. Думицький багато уваги приділяв музичному вихованню лаврських ченців. Він вів курси теорії музики й церковного співу для молодих послушників і монахів за програмою регентського класу Московської духовної академії.

Про життя Сергія Козицького не знайдемо жодних відомостей в українських енциклопедіях, зокрема фахових: «Митці України» (1992) та «Мистецтво України» (1997). Проте громадсько-політичний діяч Волині 20–30-их років ХХ століття С. Козицький – талановитий музикант, педагог, збирач пісенного фольклору.

Отримавши педагогічну та музичну освіту, Козицький у 1925 році поселився у с. Михалківці Острозького повіту. Він працював у місцевій школі вчителем, керував церковним хором, який літургію виконував українською мовою, організував світський хор, ансамбль народних інструментів. Михалківський просвітянський хор під його керівництвом здобував призові місця на конкурсах у Здолбуніві, Дермані, Острозі. Записуючи народний фольклор від односельчан, знайомих, С. Козицький поповнював кращими творами репертуар хорових колективів, якими керував.

Він був організатором місячних диригентських курсів при Дубенській «Просвіті», які розпочали роботу у 1925 році [11, с. 59]. З приходом у 1939 році на територію Волині радянської влади почалися репресії над кращими представниками української нації. Торкнулися вони й С. Козицького. У 1941 році він помер в Острозькій лікарні при загадкових обставинах.

Трагічною і складною була доля Петра Болехівського-Бояна – педагога, хорового диригента, оперного співака. Успадкувавши музичні здібності від батька, який був дяком й одночасно диригентом хору й актором аматорського театрального колективу, у 18 років Болехівський стає учасником Української Наддніпрянської капели «Дніпро» (кер. О. Тимченко), яка була організована після розпаду хору Д. Котка.

Музичну освіту здобуває у Музичному інституті імені М. Лисенка у Стрию (1930–1932), Вищому Музичному інституті у Львові (1933–1938), де навчався у Р. Савицького та М. Колесси.

П. Болехівський керував хором Союзу українок, мішаним хором при читальні «Просвіті» у рідному селі. Ще під час навчання у Музичному інституті музикант готує до повітового свята «Просвіті» духовий оркестр «Сокола» в м. Стрий. Але найбільше займався він педагогічною й суспільно-громадською діяльністю у Вишгородку, що на Лановеччині, яку поєднував з нелегальною роботою в ОУН під псевдонімом «Прометей». У репертуар чоловічого хору «Прометей», яким керував П. Болехівський, крім класичних українських творів, входили власні композиції диригента: «Рожі й терен в гаю цвітуть», «За Україну, за її волю», «Даремно пробують Вкраїну закути», «Ми – українські революціонери», різдвяні щедрівка «Сине небо, ясні зорі». Колектив проіснував до весни 1943 року.

На долю керівника випало жакливе перебування у концтаборі Аушвіц, де він грав у табірному духовому оркестрі, учасниками якого були кращі музиканти з європейських культурних центрів. Спогади про ці випробування вміщені у книзі «В боротьбі за українську державу», яка вийшла у Вінніпезі у 1990 році.

Після закінчення війни П. Болехівський продовжує навчання у Мюнхенській консерваторії по класу вокалу в О. Руснака, два місяці перебуває на стажуванні в Мілані у проф. В. Гардіні. Живучи в Канаді, США, здійснює гастрольні подорожі, активно займається педагогічною роботою у власній музичній студії [1, с. 164].

Активну педагогічну діяльність у Франції вела уродженка с. Мирогощі, що поблизу м. Дубно на Рівненщині, Олександра Шумовська-Гораїн. У музикальній родині Шумовських всі діти володіли грою на фортепіано, неодноразово влаштовувати сімейні концерти, на яких виконували українські народні пісні, старовинні романси, арії з опер, співали у хорі, в репертуар якого входили твори Бортнянського, Веделя, Березовського.

Музичну освіту О. Шумовська-Гораїн отримала у Кременецькому єпархіальному училищі, Острозькому жіночому училищі імені графа Блудова, працювала вчителькою Дубенської гімназії. Згодом закінчує вокальний факультет Паризької консерваторії «Scola Cantorum», навчаючись у професора Венсана д'Енді, виконує головні партії у виставах Паризького оперного театру. У 1927 р. вона створила жіночий квартет «Лель», який з успіхом гастролював по всій Європі, виконуючи поряд з класичними творами українські народні пісні. У 1935 році О. Шумовська-Гораїн відкрила у Парижі українську дитячу музичну школу, де викладала музику і співи, одночасно займалася композиторською діяльністю. Вона – автор вокальних і духовних творів, фортепіанних п'єс. За педагогічні заслуги французьке товариство «Артс-Сіянс-Летр», членами якого були визначні митці, нагородило українку почесною грамотою і срібною медаллю [8, с. 71].

Особливе значення для розвитку бандурного мистецтва у міжвоєнний період мала громадсько-політична, мистецька й педагогічна діяльність Костя Місевича.

Опанувавши гру на бандурі під керівництвом кобзаря Антона Митяя, Місевич веде активне концертне життя у складі дуету К. Місевич – Д. Гонта, згодом у тріо – К. Місевич – Д. Гонта – Д. Щербина.

З листопада 1929 року Костянтин Місевич живе у с. Млинівці на Кременеччині, активно поринає у громадсько-політичне життя.

У вільний час навчає гри на бандурі дружину Маргариту Боно, яка закінчила Київську консерваторію по класу фортепіано та вокалу, разом виступають у концертах, які організовує товариство «Просвіта».

Комендант поліцейського відділку Навроцький у характеристиці на К. Місевича зазначає: «Виготовляє інструмент бандура, на якій виграє думки українські» [5, арк. 9]. Його бандури мали 10–12 басів і 18 приструнків, настроєних діатонічно. Один з інструментів нині експонується у Кременецькому краєзнавчому музеї. Місевич працював над власним підручником гри на бандурі, котрий, на жаль, не зберігся.

З жовтня 1941 р. при Кременецькій «Просвіті» працює музична школа, де К. Місевич розпочинає педагогічну діяльність, організувавши клас бандури [12, арк. 1].

Під час Другої світової війни він активізує на Кременеччині концертну діяльність, здобувши славу легендарного бандуриста, неодноразово виступає перед воїнами УПА з піснями про Максима Залізняка, Кривоноса, Морозенка.

З когорти польських діячів музичної культури Волині 20–30-их років виокремлюється постать Єжи Гаше – педагога, диригента, організатора концертів-лекцій, активного кореспондента тогочасної преси. Він навчався у Паризькій музичній школі по класу скрипки у викладачів С. Сухого та О. Шевчика, у 1921 році закінчив Віденську консерваторію по класу композиції. Свою педагогічну діяльність Єжи Гаше розпочав у Львівському музичному інституті, одночасно обіймаючи посаду керівника навчального закладу.

З 1923 року музикант майже на 20 років пов'язує своє життя з Кременцем: працював учителем музики, керівником симфонічного оркестру та хору Кременецького ліцею, викладав гру на скрипці у Музичному канікулярному осередку, проводив для учнів музичні аудиторії (концерти-лекції) [10, арк. 2], організував Волинський симфонічний оркестр.

Завдяки Є. Гаше учнівські музичні колективи неодноразово брали участь у концертах як у Кременецькому ліцеї, так і виїжджали з виступами у села Кременецького повіту. Визначною подією у 1926 році стала прем'єра кантати С. Монюшка «Відьма» під керівництвом Гаше [2, с. 24], яку виконали симфонічний оркестр і мішаний хор (понад 60 чоловік) Кременецького ліцею.

З ініціативи Є. Гаше у 1930 році в Кременці організовано Волинський симфонічний оркестр, який нараховував 40 осіб. Його учасниками були члени військового оркестру 12 полку уланів з Білокриниці, що поблизу Кременця, учні ліцею, місцеві музиканти [14, с. 9]. Завдяки таланту керівника колектив невдовзі вже виступав у концертах, які регулярно проходили у місті за участю видатних польських солістів. Приміром, на вечорі, присвяченому творчості В. Моцарта та Ф. Шопена, який відбувся 30 листопада 1930 року, у виконанні оркестру прозвучала увертюра до опери В. Моцарта «Весілля Фігаро», а також фортепіанний концерт d-moll (соліст Б. Кон – учасник Міжнародного конкурсу ім. Шопена та Міжнародного конкурсу у Відні) [14, с. 9].

Репертуар оркестру складали твори класичної, романтичної й сучасної музики, зокрема увертюра Л. Бетховена «Егмонт», симфонічний триптих Є. Гаше «Епітафія», «Могила» й «Героїка», а також концерти для скрипки з оркестром Л. Бетховена D-dur (соліст М. Бауер), Г. Венявського d-moll (соліст В. Коханський), інші.

Крім педагогічної діяльності, Є. Гаше систематично виступав з просвітницькими матеріалами на музичні теми на сторінках тогочасних періодичних видань, зокрема «Музыка w szkole» та «Życie Krzemienieckie». Він порушував питання виховної ролі музичної культури серед громадськості, розповідав про сольні концерти визначних польських музикантів. Вагому

цінність для музичної педагогіки має стаття Є. Гаше «Audycje muzyczne», у якій автор ділиться власним досвідом проведення аудиторій у наукових закладах Кременецького ліцею.

Таким чином, розвиток музичної культури Волині базувався на діяльності видатних музикантів, які були уродженцями регіону або ж присвятили цьому краю своє професійне життя. Зважаючи на те, що хорове мистецтво було найбільш доступним, виокремлюються постаті диригентів-хормейстерів І. Гіпського, П. Болахівського-Бояна, С. Козицького, регента П. Думицького, композитора С. Лібацького. У діяльності Є. Гаше поєднані таланти педагога, диригента, музикознавця, популяризатора музичної культури на Волині. Вся їхня багатогранна праця була спрямована на забезпечення музичного й естетичного розвитку кременчан і є значним внеском у духовну скарбницю України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Весна Х. Болахівський-Боян Петро / Х. Весна, Б. Мельничук // Тернопільський енциклопедичний словник. – Тернопіль : ВАТ ТВПК «Збруч», 2004. – Т.1. А – Й. – С. 164.
2. Gache' J. Jerzy Roman de Gache' / Jacek de Gache' // *Życie Krzemienieckie*. – 1995. – Rok V. – № 9. – S. 24.
3. Грудин В. Музична творчість о. Сергія Лібацького / В. Грудин // Овид. – 1969. – Ч. 1 – 2 (148 – 149). – С. 55–56.
4. Зайчук Д. Курс диригентів волинських народних хорів в Кременці / Д. Зайчук // *Młoda wieś*. – 1936. – № 7. – S. 5–6.
5. Заява російського емігранта Місевіча Константина про надання йому дозволу на перебування в Польщі, листування з гмінною управою і органами поліції з цього питання // Державний архів Тернопільської області (далі ДАТО). – Ф. 2: Кременецьке повітове староство Волинського воєводства (1919 – 1939 рр.). – Оп. 2. – Спр. 800. – 47 арк. – 1932 – 1937 рр.
6. Коляденко С. Діяльність Кременецького ліцею (1921–1939) як комплексу навчально-виховних закладів / С. Коляденко // Кременецький ліцей у контексті розвитку освіти, науки та культури на Волині в першій третині ХХ ст.: [зб. наук. праць / наук. ред. Багнюк А., Савелюк Н.]. – Тернопіль: ТзОВ «Терно-граф», 2009. – С. 197 – 201.
7. Легкун О. Внесок Івана Гіпського у розвиток музичної культури Південно-Західної Волині 30 – 50-х років ХХ століття / О. Легкун // Проблеми українського державотворення: історія і сучасність: праці конф., 5 – 8 черв. 2007 р., Житомир. Т.2 / голов. ред. М. Ю. Костиця. – Житомир Косенко, 2007. – С. 88 – 94.
8. Матвійчук О. Т. Відомі музиканти Дубенщини / О. Т. Матвійчук // Дубно і світ: міжнар. наук.-практ. конф., (Дубно, 16–17 трав. 2000 р.). – Дубно, 2000. – С. 70 – 72.
9. Муха А. Композитори України та української діаспори: довідник / А. Муха. – К. : Музична Україна, 2004. – 352 с.
10. Особова справа вчителя музики Гаше Єжи // ДАТО. – Ф. 228 : Гімназія ім. Т. Чацького Кременецького ліцею (1921–1939 рр.). – Оп. 2. – Спр. 49. – 42 арк. – 1929 – 1938 рр.
11. Савчук Б. Волинська «Просвіта» / Б. Савчук. – Рівне : Ліста, 1995. – 149 с.
12. Список учителів музичної школи м. Кременця Кременецького округу // ДАТО. – Ф. р-204 : Кременецький шкільний інспекторат м. Кременець, дистрикта «Галіція» (1942–1943 рр.). – Оп. 1. – Спр. 46. – 2 арк. – 1 жовтня 1942 р.
13. Статистичні дані та кількість учнів, викладачів, навчальні програми й звіти директора гімназії за 1935/36 н. р. // ДАТО. – Ф. 225 (Кременецька гімназія самоуправління). – Оп. 1. – Спр. 334. – Арк. 14.
14. Sheybal S. Koncerty orkiestry Wołyńskiej / S. Sheybal // *Życie Liceum Krzemienieckiego*. – 1931. – № 2. – S. 9 – 10.
15. Чернихівський Г. Гіпський Іван Іванович / Г. Чернихівський. – Тернопільський енциклопедичний словник. – Тернопіль : ВАТ ТВПК «Збруч», 2004. – Т.1. А – Й. – С. 356.